

Cierra la obra la reproducció gràfica de 11 pàgines del manuscrit, objecte de la obra ressenyada, que nos permet veure les característiques externes del Registre de préstamo del col·legio de la Sorbona.

JOSEP HERNANDO
Universitat de Barcelona

Jacques VOISENET, *Bêtes et hommes dans le monde médiéval. Le bestiaire des clercs du Ve au XIIIe siècle*, Turnhout, Brepols, 2000. 535 pp. ISBN 2-503-50960-6.

Després d'haver après, amb Robert Delort, que els animals medievals també tenen història¹, d'haver contemplat com la Société des Historiens Médiévistes de l'Enseignement Supérieur Public dedicava el seu XV Congrés, el 1984, al món animal i les seves representacions², d'haver-se divulgat els bestiars medievals³, d'haver inclòs el seu desxifratge en la comprensió de la mentalitat medieval⁴ i d'haver completat diverses reflexions sobre la significació dels animals fantàstics en la societat medieval⁵, el 1994 apareixia l'obra de Jacques Voisenet entorn dels bestiars cristians altmedievals⁶, recerca continuada exitosament en el llibre que ara comentem, aparegut el 2000: *Bêtes et hommes dans le monde médiéval. Le bestiaire des clercs du Ve au XIIIe siècle*. Mentrestant, l'interès per la significació del món animal en la societat medieval ha prosseguit ben viu. En donen prou mostra, entre altres, diverses iniciatives per indagar la relació entre l'ésser humà i l'animal, ja sigui en la literatura⁷, en l'espai mediterrani⁸ o en relació amb els "exempla"⁹ i els models de vida cristiana¹⁰. En els darrers anys, el tema ha mantingut una continuada i fructífera vivor, tant en la divulgació¹¹ com en una recerca on s'ha aprofundit en l'estudi de la representació¹² i en el seu simbolisme¹³, centrat a voltes en animals i civilitzacions concretes¹⁴. Hores d'ara, la recent exposició a la Bibliothèque Nationale de France sobre bestiari medieval confirma l'actualitat i vitalitat del tema¹⁵.

En aquest intens marc, aquí sols apuntat en les obres més destacades, el llibre de Voisenet esdevé una cabdal aportació, perquè el seu estudi dels bestiars eclesiàstics altmedievals desvetlla el seu sentit, el seu contingut, la seva finalitat i el seu grau d'eficàcia,

¹R. DELORT, *Les animaux ont une histoire*, Paris, Éditions du Seuil, 1984.

²*Le monde animal et ses représentations au Moyen Âge (XIe-XVe siècles)*, Toulouse, Université de Toulouse-Le Mirail, 1985.

³I. MALACHEVERRIA, *Bestiario Medieval*, Madrid, Ediciones Siruela, 1986.

⁴H. MARTIN, *Mentalités médiévales XIe-XVe*, Paris, Presses Universitaires de France, Paris, 1996, p. 179-215.

⁵CL. KAPPLER, *Monstruos, demonios y maravillas a fines de la edad media*, Barcelona, Ediciones Akal, 1986; FRANCIS DUBOST, *Aspects fantastiques de la littérature narrative médiévale (XIIème-XIIIème siècles)*, Genève, Editions Slatkine, 1991, p. 431-627; CLAUDE LECOUEUX, *Les monstres dans la Pensée médiévale européenne*, Paris, Presses de l'Université de Paris-Sorbonne, 1993.

⁶J. VOISENET, *Bestiaire chrétien. L'imagerie animale des auteurs du Haut Moyen Âge (Ve-XIe s.)*, Toulouse, Presses Universitaires du Mirail, 1994.

⁷M.-F. ALAMICHEL et J. BIDARD, *Des animaux et des hommes* Paris, Presses de l'Université de Paris-Sorbonne, 1998.

⁸M.-C. MARANDET (éd.), *L'homme et l'animal dans les Sociétés Méditerranéennes. 4e Journée d'études du Centre de Recherches historique sur les Sociétés Méditerranéennes (Perpignan, 20, novembre, 1998)*, Perpinyà, Presses Universitaires de Perpignan, 2000.

⁹J. BERLIOZ et M.-A. POLO DE BEAULIEU (eds.), *L'animal exemplaire au moyen âge (Ve-Xve siècle). Actes du colloque d'Orléans (27-28 septembre, 1996)*, Rennes, Presses Universitaires de Rennes, 1999.

¹⁰E. ANTI, *Santi e animali nell'Italia Padana. Secoli IV-XII*, Bologna, Cooperativa Libreria Universitaria Editrice Bologna, 1998.

¹¹S. BRAUN, *Le symbolisme du bestiaire médiéval sculpté*, Dijon, Dossier de l'art, 103, Éditions Faton, 2003.

¹²G. PAOLETTI, *Una Bibbia di pietra. Il bestiario del Duomo di Carrara*, Carrara, Società Editrice Apuana, 2000.

¹³M. PASTOUREAU, *Une histoire symbolique du Moyen Âge occidental*, Éditions du Seuil, Paris, 2004, p. 19-77.

¹⁴Entre altres, es pot citar: F. ZANETTO, *Il cane di Maometto. Uomini e cani nelle terre della Mezzaluna*, Viterbo, Stampa alternativa Nuovi equilibri, 2005.

¹⁵M.-H. TESNIÈRE, *Bestiaire médiéval. Enluminures*, Paris, Bibliothèque Nationale de France, 2005.

cosa que remet a considerar-ne les filiacions culturals, l'actuació de l'Església, el dirigisme moral eclesial i la mentalitat popular a l'alta edat mitjana. Per això i ben encertadament, Jacques Le Goff, que encapçala l'obra amb un acurat prefaci que resumeix amb precisió el seu contingut, defineix el llibre com a "*fondamental pour la connaissance de la culture et des mentalités médiévales*" (p. VII).

Per tal d'encertar la posició del bestiar en la construcció de la mentalitat coetània, l'autor dedica la primera de les tres parts en què estructura el llibre a descriure "*le grand livre des animaux*". L'harmoniosa creació divina engloba tots els animals, des dels diferents gèneres de monstres als animals domèstics, passant per les diverses menes de salvatges i pels éssers més vils -els menuts i els reptants-, articulant una geografia cristiana (els més malèfics es situen a la frontera de la Cristiandat) en funció de l'ésser humà (per la relació mantinguda els animals poden ser descrits com a "fera" ferotges, "bèsties" salvatges o "animalia" domèstics), amb un sentit polisèmic gestionat pels clergues mitjançant un discurs sempre interessat. La puixança divina atorga ordre i sentit a cadascun dels vessants: els monstres recorden el desordre que, anguinosament, ens sotja a les portes mateixes d'aquest món ordenat; els animals domèstics remetent a la posició antropocèntrica en la natura; els animals salvatges remembren l'ordre moral, identificats uns amb el bé i altres amb el mal, retratant així un món dual, entre Crist i el dimoni, tot i que en algunes espècies, com els lleons o els rinoceronts, n'hi ha de bons i de dolents. L'explicació no és estantissa, i viu una evolució per la qual, per exemple, els peixos pràcticament van de l'infern al viver celestial. Alhora, l'empenta laica impregna modificacions com les que afecten al gos, inicialment blasmat pels clergues atents als discursos simbòlics bíblics i clàssics, però creixentment valoritzat per una població que n'aprecia els diferents vessants pràctics i tangibles.

Cada animal no sols simbolitza sinó que s'identifica amb unes determinades característiques morals, just quan el mal que sotja l'ésser humà s'està sistematitzant en els anomenats pecats capitals¹⁶. No es d'estranyar, doncs, la intensitat de "*la relation entre l'animal et l'homme*" que ocupa la segona part de l'obra. Comprensiblement, l'animal esdevé un instrument idoni perquè a través d'ell la divinitat mostri la seva puixança i s'expressi mitjançant prodigis, miracles, somnis i visions. De fet, l'animal, tot i el clar rebuig a identificar-lo amb la divinitat, pot perfilar una perfecta imatge de les realitats superiors i del mateix Crist. Per les virtuts que representa, l'animal no sols pot reflectir els valors cristians propis de l'ésser humà sinó que pot ser-ne mirall i, fins i tot, model. Penitents i eremites arriben a semblar-se físicament a animals, per la seva alimentació vegetariana i a voltes per la imatge salvatge, tot assolint així alts nivells d'humilitat i d'un desprendrement que comporta allunyar-se de la civilització en endinsar-se al bosc. Justament, l'animal pot ser un excel·lent company, amistós i fins i tot fraternal que permet recordar l'estadi idíl·lic de l'inicial paradís. Aquest tracte no deixa de reflectir la posició preeminent de l'ésser humà, que domina l'animal fins a la completa domesticació, de la mateixa manera que també el tracte com un instrument de treball i una inversió econòmica. L'animal així pot ser víctima d'homes com els caçadors, a voltes concitant fins i tot la pietat dels clergues vers els animals afectats. És, doncs, el triomf de l'ésser humà en una relació marcada per la confrontació i, conseqüentment, per la violència mútua a partir de la inicial visió de l'animal amb malfiança, en identificar-lo com un perill. És clar que l'animal a voltes esdevé auxiliar del dimoni que provoca la temptació, i fins i tot en ocasions el mateix dimoni pren forma d'animal. Alhora, la mateixa condició animal, com bé saben alguns eremites que se n'han de defensar, el converteix en un depredador de la vida humana i també de la salvació eterna, com explica la por a ser-ne completament devorat, impedit així la posterior resurrecció.

Aquesta ambivalent relació facilita el pas a una tercera part, "*La bête réquisitionnée*", en la que l'animal es copsa com a via pedagògica emprada per l'Església per a transmetre un complet i variat discurs global on tot encaixa: el caràcter totpoderós de Déu, la cosmovisió, la natura, la comprensió de l'ésser humà i el seu lloc en el conjunt creat, l'ordre moral, l'estructura social i fins i tot la justificació del devenir polític, incloent-hi la crítica. Mentre els binomis entre animals bons i dolents expliquen el combat moral al món, uns animals fantàstics exalten

¹⁶C. CASAGRANDE et S. VECCHIO, *Histoire des péchés capitaux au Moyen Âge*, Paris, Aubier Éditions Flammarion, 2003.

l'Església alhora que uns altres, dolents, són vençuts per sants exemplars. Les orientacions de l'Església altmedieval són acomplides, en primer lloc, pels animals, que preserven els béns materials de l'Església, respecten els llocs sagrats, alimenten els pelegrins i són generosos en les donacions. Així, els clergues, que es presenten ocupant el millor dels ideals de vida proposats, tenen en els animals un arma al servei de la puixança terrestre de l'Església, completant la pressió didàctica amb la coerció disciplinària i l'inherent recurs a la por –com els qui temen ser devorats per un drac per haver incomplert el dejuni-. Tot i la càrrega moral, aquests relats comporten una via d'evasió i entreteniment, plaent als sentiments i les emocions. A més, cal apreciar que el discurs eclesiàstic no penetra amb facilitat en uns àmbits populars on es mantenen creences i pràctiques ancestrals desaprovades per l'Església, en les quals l'animal també serva el seu protagonisme, esdevenint necessari per aportar les virtuts amb què elaborar filtres i ungüents o practicar les arts adivinatòries.

Amb aquest recorregut, l'autor pot concloure que els animals han acompanyat tot el desenvolupament humà, amb una intensitat i amb una càrrega "significativa" pel qual més que un mirall esdevenen un doble. Es pot concloure, per tant, valorant com els bestiaris no sols han impulsat unes determinades idees i han alimentat unes específiques línies de poder moral, espiritual i material sinó que també han contribuït poderosament a bastir el simbolisme que recorre aïxalment la identitat, l'expressivitat i la comprensió de la mentalitat de tota l'edat mitjana

Davant d'aquesta transcendència, l'autor té la prudència i la sinceritat de reflexionar, en unes pàgines d'annex, sobre els problemes i perspectives de recerca, amb la preocupació per esquivar la dispersió, la banalització, els paranys terminològics i lingüístics i encertar en la visió de l'adient representació i la correcta classificació. L'autor confessa, en les darreres ratlles, la convicció temerosa de què l'animal juga diverses pistes prou intel·ligentment per a no ser mai definitivament percaçat, per molt enginy i traça que hi posi l'investigador. D'aquesta manera, i des de l'aval de l'exhaustivitat i el rigor d'una obra ordenada, profunda, completa i atractiva, l'autor invita a prosseguir vies de recerca, que es podran sustentar en aquesta sòlida aportació. Ultra l'aprofundiment en els diferents àmbits concrets tractats pel present llibre, aquest mateix incita a resseguir en els aspectes concomitants que acaben de teixir la malla interpretativa de la societat, com és clar quan el desenvolupament de la societat feudal no sols atorga una posició cabdal als animals en la societat sinó que els manté ben incorporats en un imaginari on, per exemple, el cavaller Yvain és acompanyat per un lleó¹⁷, Brandan es troba amb el peix-illa¹⁸ i el duc Guillem IX d'Aquitània supera els suplicis d'un gat per accedir a una trobada amorosa¹⁹. Sobretot, l'obra que ara comentem, en arribar a les seves darreres ratlles, esdevé una veritable invitació oberta a resseguir com el simbolisme aportat pels bestiaris s'endinsa i adopta noves formes a la baixa edat mitjana, just quan el desenvolupament d'un marc filosòfic i teològic força diferent manté la presència d'animals que fan indicacions prodigioses, que intervindran en noves devocions estelars com les eucarístiques, que fins i tot mereixen veneració popular —el sant llebrer Guinefort²⁰—, que esdevenen indicadors de luxe i exotisme i que, al cap i a la fi, s'erigeixen en bons i lleials amics i servidors dels humans.

FLOCEL SABATÉ
Universitat de Lleida

VV.AA, *Guerra y Diplomacia en la Europa Occidental 1280-1480. XXXI Semana de Estudios Medievales. Estella 19-23 de julio de 2004*, Pamplona, Gobierno de Navarra, 2005, 467 pp. ISBN 84-235-2762-X.

¹⁷CHRÉTIEN DE TROYES, *El caballero del león*, Madrid, Ediciones Siruela, 1986.

¹⁸BENEDEIT, *El viaje de San Brandán*, Madrid, Ediciones Siruela, 1983.

¹⁹GUILLELMO DE AQUITANIA, *Poesía completa*, Madrid, Ediciones Siruela, 1983, p. 22-28.

²⁰J.-C. SCHMITT, *Le Saint Lévrier Guinefort, guérisseur d'enfant depuis le XIIIe siècle*, Éditions Flammarion, 1979.